

Sygn. akt III CSK 279/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 22 czerwca 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Grzegorz Misiurek (przewodniczący)

SSN Anna Kozłowska

SSN Barbara Myszka (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa M. D.
przeciwko M. W.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 22 czerwca 2016 r.,
skargi kasacyjnej powódki
od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 14 listopada 2014 r.,

1. oddala skargę kasacyjną w części dotyczącej obniżenia kwoty 399203,86 zł do kwoty 217453,85 zł (dwieście siedemnaście tysięcy czterysta pięćdziesiąt trzy złotych osiemdziesiąt pięć groszy) i oddalenia powództwa (pkt 1 tiret pierwsze),

2. uchyla zaskarżony wyrok w części oddalającej apelację powódki (pkt 3) oraz w części orzekającej o kosztach procesu (pkt 1 tiret drugie, trzecie i czwarte oraz pkt 4) i w tym zakresie przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w K., po rozpoznaniu sprawy z powództwa M. D. przeciwko M. W. i J. U. o zapłatę kwoty 671 868 zł, wyrokiem z dnia 19 marca 2014 r. zasądził od pozwanej na rzecz powódki kwotę 399 203,86 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 19 marca 2014 r., oddalił powództwo w stosunku do pozwanej w pozostałej części, a w stosunku do pozwanego w całości i orzekł o kosztach procesu.

Ustalił, że dnia 28 sierpnia 2004 r. zmarł A. U., ojciec powódki i pozwanego, a brat pozwanej, po którym spadek na podstawie testamentu z dnia 2 lutego 2004 r. nabyli w $\frac{3}{4}$ pozwana, a w $\frac{1}{4}$ pozwany. W testamencie spadkodawca zobowiązał ich do wydania powódce kwoty 50 000 zł tytułem zapisu i oświadczył, że powódka otrzymała darowizny w postaci ruchomości i gotówki w kwocie 250 000 zł. W skład spadku wchodziły dwie nieruchomości położone w N., jedna przy ul. A. o wartości 1 224 680 zł, a druga przy ul. P. o wartości 606 240 zł. Po śmierci spadkodawcy pozwana spłaciła zaciągnięty przez niego kredyt bankowy w kwocie 34 104,54 zł.

Sąd Okręgowy uznał za wiarygodne zeznania powódki, która przyznała, że otrzymała środki na kupno mieszkania na osiedlu D. w K. oraz na remont domu w C. dwukrotnie kwoty po 40 000 zł i jednorazowo kwotę 70 000 zł, ale były to pożyczki, które zostały przez nią spłacone. Nie udowodniono natomiast, by w 2003 r. powódka otrzymała od spadkodawcy darowizny w kwotach 35 000 zł i 30 000 zł. W konsekwencji Sąd Okręgowy przyjął, że podstawę obliczenia zachowku stanowi kwota będąca różnicą między wartością wchodzących w skład spadku nieruchomości (1 830 920 zł) a długiem spadkowym (34 104,54 zł), tj. kwota 1 796 815,46 zł, oraz że należny powódce zachówek powinien wynosić $\frac{1}{2}$ przypadającego jej udziału w spadku, czyli kwotę 449 203,86 zł, a po uwzględnieniu ustanowionego w testamencie zapisu – kwotę 399 203,85 zł, którą zasądził od pozwanej. Stwierdził, że żądanie kwoty 204 368 zł z tytułu skapitalizowanych odsetek ustawowych za opóźnienie w zapłacie zachowku za okres od dnia wniesienia pozwu w sprawie IC .../09 do dnia 13 kwietnia 2012 r. oraz dalszych ustawowych odsetek od tej kwoty od dnia wniesienia pozwu jest nieuzasadnione, ponieważ odsetki od kwoty zachowku

ustalonego według cen z chwili orzekania podlegają uwzględnieniu od tej chwili, dopiero wtedy bowiem roszczenie stało się wymagalne. Powództwo w stosunku do pozwanego podlegało oddaleniu, ponieważ otrzymał on udział w spadku w wysokości należnego mu zachowku (art. 999 k.c.).

W apelacji od tego wyroku powódka domagała się jego zmiany przez zasądzenie od pozwanej dodatkowo kwoty 5 000 zł z tytułu zachowku, kwoty 176 789,50 zł z tytułu skapitalizowanych odsetek za okres od dnia 1 grudnia 2008 r. do dnia 13 kwietnia 2012 r. z ustawowymi odsetkami od dnia wniesienia pozwu oraz stosownej zmiany orzeczenia o kosztach procesu i przyznania jej od pozwanej kosztów postępowania apelacyjnego. Pozwana domagała się natomiast zmiany zaskarżonego wyroku przez obniżenie zasądzonej nim kwoty do kwoty 111 898,86 zł z ustawowymi odsetkami od dnia wydania wyroku przez Sąd drugiej instancji oraz zasądzenia od powódki kosztów postępowania apelacyjnego.

Wyrokiem z dnia 14 listopada 2014 r. Sąd Apelacyjny zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że zasądzoną nim kwotę 399 203,86 zł obniżył do kwoty 217 453,85 zł i w sposób bliżej opisany w sentencji zmienił zawarte w punktach IV, V i VII tego wyroku rozstrzygnięcie o kosztach procesu, natomiast powództwo i apelację pozwanej w pozostałej części oraz apelację powódki w całości oddalił i orzekł o kosztach postępowania apelacyjnego.

Sąd Apelacyjny uznał za niewadliwe ustalenie wartości nieruchomości wchodzących w skład spadku oraz wysokości długu spadkowego spłaconego przez pozwaną. Dokonał natomiast odmiennej oceny zebranego materiału dotyczącego darowizn, w wyniku której ustalił, że powódka otrzymała darowizny w kwotach 85 000 zł, 28 000 zł, 31 000 zł i 105 000 zł, łącznie w kwocie 249 000 zł, która koresponduje z kwotą wskazaną przez spadkodawcę w testamencie. Przyjmując, że wartość majątku spadkowego wynosi kwotę 1 796 815,46 zł, Sąd Apelacyjny doliczył do niej kwotę 249 000 zł z tytułu darowizn i określił należy powódce zachówek na kwotę 511 453,85 zł, a po uwzględnieniu ustanowionego zapisu i dokonanych darowizn – na kwotę 217 453,85 zł. Podkreślił, że skoro zgodnie z uchwałą składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 1985 r., III CZP 75/84 (OSNCP 1985, nr 10, poz. 147), obliczenie zachowku następuje na

podstawie wartości spadku ustalonej według cen z chwili orzekania o roszczeniach z tego tytułu, to należy przyjąć, że roszczenie o zachówek staje się wymagalne w chwili wyrokowania. Przemawia za tym także art. 995 k.c., w myśl którego wartość przedmiotu darowizny doliczonej do spadku oblicza się według cen z chwili ustalania zachowku. Z tej przyczyny odsetki za opóźnienie w spełnieniu świadczenia z tytułu zachowku należą się dopiero od chwili ustalenia jego wysokości przez sąd.

W skardze kasacyjnej od wyroku Sądu Apelacyjnego powódka, powołując się na podstawę wskazaną w art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c., wniosła o jego uchylenie w części zmieniającej wyrok Sądu pierwszej instancji przez obniżenie kwoty 399 203,86 zł do kwoty 217 453,85 zł, w części oddalającej jej apelację i orzekającej o kosztach procesu oraz o uchylenie wyroku Sądu Okręgowego z dnia 19 marca 2014 r. w części oddalającej powództwo i przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania. Skarżąca zarzuciła Sądowi Apelacyjnemu naruszenie art. 455 w związku z art. 995 k.c. przez przyjęcie, że roszczenie o zachówek staje się wymagalne w chwili orzekania, wobec czego odsetki za opóźnienie należą się dopiero od tej chwili, i art. 993 k.c. przez jego zastosowanie w następstwie błędnego uznania, że ocena charakteru kwot przekazanych przez spadkodawcę pozwala przyjąć, iż część z nich to pożyczki, a pozostała część stanowiła darowiznę.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W związku z zarzutem naruszenia art. 993 k.c. trzeba przypomnieć, że – zgodnie z art. 398³ § 3 k.p.c. – podstawą skargi kasacyjnej nie mogą być zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów. Skarżąca wskazała na naruszenie art. 993 k.c., lecz w uzasadnieniu tak sformułowanego zarzutu podjęła próbę zakwestionowania dokonanej przez Sąd Apelacyjny oceny dowodów i poczynionych w jej wyniku ustaleń dotyczących darowizn.

W sytuacji, w której strona powołuje się w skardze kasacyjnej wyłącznie na podstawę przewidzianą w art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c., zarzut naruszenia prawa materialnego podlega ocenie na podstawie stanu faktycznego przyjętego za podstawę zaskarżonego orzeczenia. Wynika to z art. 398¹³ § 2 k.p.c., zgodnie

z którym w postępowaniu kasacyjnym Sąd Najwyższy jest związany ustaleniami faktycznymi stanowiącymi podstawę zaskarżonego orzeczenia.

Podniesiony przez skarżącą zarzut naruszenia art. 993 k.c., zmierzający w istocie do podważenia ustaleń faktycznych przyjętych za podstawę zaskarżonego wyroku, nie może więc odnieść zamierzonego skutku. Z tej przyczyny skarga kasacyjna w części dotyczącej obniżenia kwoty 399 203,86 zł do kwoty 217 453,85 zł i oddalenia powództwa (pkt 1 tiret pierwsze) podlega oddaleniu (art. 398¹⁴ k.p.c.).

Przechodząc do rozważenia drugiego z podniesionych zarzutów, trzeba przypomnieć, że poczynając od uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 1985 r., III CZP 75/84, której nadano moc zasady prawnej, w orzecznictwie przyjmuje się, iż obliczenie zachowku następuje na podstawie wartości spadku ustalonej według cen z daty orzekania o roszczeniach z tego tytułu.

Zgodnie z art. 991 § 2 k.c., jeżeli uprawniony nie otrzymał należnego mu zachowku bądź w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny, bądź w postaci powołania do spadku, bądź w postaci zapisu, przysługuje mu przeciwko spadkobiercy roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia zachowku albo do jego uzupełnienia (art. 991 § 2 k.c.). Dług z tytułu zachowku jest więc długiem pieniężnym. Z art. 481 § 1 k.c. wynika natomiast, że jeżeli dłużnik opóźnia się ze spełnieniem świadczenia pieniężnego, wierzyciel może żądać odsetek za czas opóźnienia, chociażby nie poniósł żadnej szkody i chociażby opóźnienie było następstwem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi.

Problem, od jakiej chwili uprawnionemu przysługują odsetki za czas opóźnienia w spełnieniu świadczenia z tytułu zachowku był już przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego. W wyrokach z dnia 17 września 2010 r., II CSK 178/10 (nie publ.), z dnia 7 lutego 2013 r., II CSK 403/12 (nie publ.), z dnia 6 marca 2014 r., V CSK 209/13 (nie publ.), z dnia 25 czerwca 2015 r., III CSK 375/14 (nie publ.) i z dnia 24 lutego 2016 r., I CSK 67/15 (nie publ.) Sąd Najwyższy podkreślał, że przepisy normujące zachówek nie określają terminu wymagalności roszczenia i termin ten nie wynika również z właściwości zobowiązania, wobec czego

świadczenie z tytułu zachowku powinno być spełnione – zgodnie z art. 455 k.c. – niezwłocznie po wezwaniu dłużnika do wykonania. Przyjmował w związku z tym, że stan opóźnienia może nastąpić przed określeniem przez sąd wysokości zachowku, czyli w chwili poprzedzającej chwilę wyrokowania. Natomiast w innych orzeczeniach, ze względu na okoliczności danej sprawy, aprobował pogląd, że stan opóźnienia następuje dopiero od chwili wyrokowania (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1999 r., I CKN 248/98, nie publ.). Rozstrzygnięcia te były powiązane z zasadą przyjętą w powołanej uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 1985 r., III CZP 75/84.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego z lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku był wyrażany pogląd, że zasądzenie odszkodowania według cen z chwili wyrokowania może uzasadniać przyznanie odsetek dopiero od tej chwili. Nawiązywał on do obowiązujących poczynając od 1989 r. wysokich stóp odsetek ustawowych i pełnionych przez nie funkcji oraz do zasad ustalania odszkodowania w pieniądzu. Sąd Najwyższy podkreślał, że wysokie stopy odsetek ustawowych pełnią funkcję waloryzacyjną, wobec czego obliczona według nich kwota odsetek za opóźnienie kompensuje spadek wartości należności pieniężnej wywołany wzrostem cen. Przyznanie odsetek od odszkodowania ustalonego według cen z chwili orzekania za czas poprzedzający tę chwilę prowadziłoby więc do nieuzasadnionego uprzywilejowania wierzyciela kosztem dłużnika (zob. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 6 września 1994 r., III CZP 105/94, OSNC 1995, nr 2, poz. 26, wyroki Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 1997 r., I CKU 60/96, nie publ., z dnia 10 lutego 2000 r., II CKN 725/98, OSNC 2000, nr 9, poz. 158, z dnia 15 stycznia 2004 r., II CK 352/02, M. Prawn. 2006, nr 2, s. 91, z dnia 9 maja 2008 r., III CSK 17/08, nie publ., z dnia 16 kwietnia 2009 r., I CSK 524/08, OSNC-ZD 2009, nr D, poz. 106, z dnia 7 lipca 2011 r., II CSK 635/10, nie publ. i z dnia 23 maja 2013 r., I CSK 701/12, nie publ.). Pogląd ten utrwalił się w orzecznictwie i nie utracił całkowicie swojej aktualności.

Wysokość odsetek ustawowych ulegała na przestrzeni lat obniżeniu, w związku z czym traciły one stopniowo swój waloryzacyjny charakter, nabierając w coraz większym stopniu charakteru odszkodowawczego. Od dnia 1 stycznia 2016 r. wysokość odsetek ustawowych wynosi 7% w stosunku rocznym

(obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 stycznia 2016 r. w sprawie wysokości odsetek ustawowych, M.P. z 2016 r., poz. 47), a ich zadaniem jest głównie wynagrodzenie wierzycielowi skutków opóźnienia w spełnieniu świadczenia pieniężnego i motywacja dłużnika do spełnienia tego świadczenia w terminie (zob. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 7 lipca 2011 r., II CSK 635/10, nie publ., z dnia 11 stycznia 2013 r., I CSK 275/12, nie publ. i z dnia 23 maja 2013 r., I CSK 701/12, nie publ. i z dnia 7 lutego 2013 r., II CSK 403/12, nie publ.).

Sąd Najwyższy, mając na uwadze postępującą zmianę wysokości i charakteru ustawowych odsetek za opóźnienie, w orzeczeniach pochodzących z ostatniego okresu przyjmował, że odsetki za czas opóźnienia w spełnieniu świadczenia z tytułu zachowku bieżą od chwili wezwania dłużnika do zapłaty, w związku z czym stan opóźnienia może nastąpić przed dniem wyrokowania. Podkreślał jednak, że stanu opóźnienia nie można określać w sposób automatyczny, w oderwaniu od konkretnych okoliczności danej sprawy (zob. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 7 lutego 2013 r., II CSK 403/12, nie publ., z dnia 25 czerwca 2015 r., III CSK 375/14, nie publ. i z dnia 24 lutego 2016 r., I CSK 67/15, nie publ.). W wyroku z dnia 24 lutego 2016 r., I CSK 67/15, zauważył, że w okresie między powstaniem stanu wymagalności roszczenia o zachówek a chwilą orzekania o tym roszczeniu ceny mające wpływ na określenie rozmiaru świadczenia mogą wzrosnąć, mogą także być stabilne, a nawet obniżyć się, dlatego należy unikać automatyzmu i ustalać stan opóźnienia indywidualnie z uwzględnieniem okoliczności danej sprawy.

Skład orzekający Sądu Najwyższego podziela stanowisko przyjmowane ostatnio w orzecznictwie Sadu Najwyższego i wspierającą je argumentację. Trzeba zatem zgodzić się z zarzutem, że Sąd Apelacyjny – przyjmując arbitralnie, bez wyjaśnienia istotnych dla takiej oceny okoliczności, że roszczenie skarżącej stało się wymagalne w chwilą wyrokowania oraz że dopiero od tej chwili należą się skarżącej odsetki za opóźnienie – naruszył art. 455 k.c.

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 i art. 108 § 2 w związku z art. 398²¹ k.p.c. uchylił zaskarżony wyrok w części oddalającej apelację powódki (pkt 3) oraz w części orzekającej o kosztach procesu (pkt 1 tiret drugie,

trzecie i czwarte oraz pkt 4) i w tym zakresie przekazał sprawę Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

kc

aj